

ŠTO JE DANAŠNJIM MLADIMA POTREBNO DA BI MOGLI OPSTATI U BUDUĆNOSTI?

Odrasli koji će s njima i od njih učiti
kako se u globalnom svijetu može živjeti zajedno

REGINA POLAK

Institut für Praktische Theologie, Universität Wien
Schenkenstraße 8-10, 1010 Wien, Austrija

Primljeno:
15. 4. 2010.

Izlaganje na
znanstvenom
skupu

UDK
261:37

Sažetak

Autorica u ovom prilogu analizira suvremenu situaciju društvenih promjena i postavlja pitanje o znakovima krize i nade: U čemu se sastoji izvanredno obrazovno stanje izvan, ali i unutar Crkve? Kako se preobražajni procesi u Europi odražavaju na život mladih? Što je s religijskopedagoškog i pastoralnoteološkog motrišta potrebno mladima u toj situaciji? Što obitelj, Crkva i škola mogu učiniti s mladima – ali, također, što mogu naučiti od mladih?

Ključne riječi: suvremena odgojno-obrazovna kriza, preobražaj, kompetencija, Crkva, škola, obitelj, vrednote mladih

0. UVOD

U ovom predavanju polazim od sljedećih pitanja: Koje su nove kompetencije potrebne obitelji, Crkvi i školi za sutrašnjeg čovjeka u vrijeme odgojno-obrazovne krize?

Priznajem da je višestruka dijagnoza odgojno-obrazovne krize bila teška već i prije nego se doznalo za brojne slučajeve seksualnog zlostavljanja djece u Irskoj, Njemačkoj i Austriji, koji su sada u mojoj domovini uzrokovali veliku crkvenu krizu. Zašto? Iako to nije bilo izričito rečeno, moglo bi se u toj formulaciji naslutiti da mi, Crkva, u sadašnjosti obilježenoj odgojno-obrazovnim rasulom, već znamo kamo i kako ići u budućnosti.

Razmjeri nasilja, i to ne samo onoga na seksualnom području, i u europskim crkvenim obrazovnim ustanovama zaustavljaju mi tu dijagnozu u glru. Danas je nai-

me sasvim očito da se Crkva u svojoj pedagoškoj praksi premalo razlikovala od onoga društva koje tako rado i često kritizira. Istina, nasilje nad djecom je društvena pojava, ali tragično je da je na tom području zakazala i Crkva. I to, iako nas je Crkva »učila da volimo djecu«, kao što je nekoć rekao Karl Marx, koji sigurno nije bio prijatelj Crkve.

Stoga bih u svojem predavanju željela postaviti sljedeća pitanja:

1. U čemu se zapravo sastoji suvremena odgojno-obrazovna kriza?
2. Kako razumjeti tu krizu iz društvene i teološke perspektive?
3. Kako se ta kriza očituje u načinu života mladih u Europi?
4. Što u religijskopedagoškoj i pastoralnoteološkoj perspektivi mogu poduzeti obitelj, Crkva i škola?

1. U ČEMU SE SASTOJI SUVREMENA ODGOJNO-OBRAZOVNA KRIZA?

Na početku ću kao primjer navesti tri »simptoma«, koje možemo shvatiti kao pokazatelje »krize« obrazovanja i odgoja. Svoje hipoteze prije svega temeljim na socijalno-znanstvenim studijama, koje proučavaju vrijednosne stavove mladih i odraslih Europljana:

- a. europskoj studiji vrednota koja od 1980. istražuje vrijednosne stavove, tj. stajališta mladih prema osnovnim životnim područjima kao što su odnosi, brak i obitelj; posao, škola i slobodno vrijeme; politika, gospodarstvo i religija – u međuvremenu provedenoj u 46 zemalja
- b. odgovarajućim europskim studijama o mladima »Mladi u Europi«, koje su prikazali Hans-Georg Ziebertz i William Kay.

Proučavanjem razvoja vrijednosnih stavova kroz dulje vremensko razdoblje može se utvrditi što ljudi smatraju dobrim, poželjnim i važnim u životu, a što im nedostaje za dobar život. Posljedično, (društveno) etičko i teološko razmišljanje o podacima na temelju kršćanskoga socijalnog nauka i (mojeg, odnosno) općenitog mistično-političkog razumijevanja kršćanske vjere (u koje ovdje neću potanje ulaziti) omogućuju i tezu o nedostacima i opasnostima, ali i o snazi i mogućnostima u društvu kao upite i za obrazovanje i odgoj.

1.1. O mojem tumačenju dviju temeljnih pretpostavki

- *Takozvana odgojno-obrazovna kriza pogađa ponajprije svijet odraslih.*

Usporede li se vrijednosna stajališta mladih i odraslih, mogu se ustanoviti dvije stvari:

Mladi u svojim vrijednosnim stavovima odražavaju ono što im svijet odraslih nudi kao vrijedno – pomoću konkretnog odgoja,

pomoću uzornog ponašanja; pomoću vrednota koje promiču institucije, politika i njihove strukture (npr. porast ksenofobije kod mladih kao reakcija na političku raspravu; vrlo visoka suglasnost s uzrečicom da su u školi najvažnije ocjene, a u životu uspjeh).

Kao drugo, mladi se pozitivno razlikuju od odraslih npr. kad je riječ o solidarnosti: u sve više zemalja iz desetljeća u desetljeće mladi su sve spremniji za suživot s drugim ljudima izvan vlastite obitelji i za angažman za njih.

– Dijagnoza o »krizi« podrazumijeva da »nešto nedostaje«. Međutim, valjalo bi svaki put konkretno navesti što to nedostaje, jer to sa svoje strane uključuje i vrijednosno stajalište. Zatim valja provjeriti jesu li te pretpostavke točne. »Krizna dijagnoza« istodobno usredotočuje pogled i na nedostatak. *Stoga bih željela ponajprije tražiti jake strane i mogućnosti, koje se iz kršćanske perspektive mogu pridodati kao predodžbe uspjela života u smislu prakticiranja kraljevstva Božjega.* Radije ću govoriti o odgojno-obrazovnoj krizi jer su oboje – i ono što nedostaje i ono čega ima – izraz nove vrste društvene krize i reakcija na nju, a ni u kom slučaju nisu isključivo propadanje.

1.2. Tri očitovanja nedostatka

Nedostatno opće obrazovanje. Političke rasprave o obrazovanju danas se u mnogim europskim zemljama vode imajući ponajprije na umu strukovnu izobrazbu i zapošljivost (employability). Iza toga se krije ekonomska perspektiva, tj. skrb za osiguravanje gospodarskog položaja Europe, njezinoga bogatstva i blagostanja. To je gledište opravdano, ali u svojoj prevlasti i isključivosti s obzirom na ostali svijet ono ima problematične posljedice na vrijednosna stajališta: pretežno životno obzorje i vred-

nota ljudi postaje rad radi zarade jer se društvena pripadnost ostvaruje prvenstveno po »poslu«; bez rada radi zarade ugrožena je egzistencija većine ljudi. Vrednote kao poslovni uspjeh, rezultat (pri čemu se podrazumijeva prilagodba unaprijed zadanim obrazovnim standardima), dobre ocjene i formalne kvalifikacije zauzimaju prva mjesta u vrijednosnim kanonima – još više među odraslima negoli među mladima. Mladi se – ako to smijem reći, jako dobro – prilagođuju tim iščekivanjima. Odgoj i obrazovanje u tom se kontekstu ponovno snažno izobrazajno i normativno uobličuju: jednostrano su usmjereni prema privikavanju i prilagodbi. Vrednote kao što su maštovitost, refleksivnost, razmišljanje, kreativnost na vrijednosnim su ljestvicama sve niže. Prema tome, kao prvi znak krize obrazovanja može se navesti gubitak općeg obrazovanja. Pri tome se ne misli na postizanje građansko-obrazovnog znanja (književnost, umjetnost, religija, filozofija), koje po sebi još predstavlja neku vrijednost, a ujedno se može i ekonomski ili politički iskoristiti (vrijeme nacional-socijalizma). Zajedno s Wolfgangom Klafkijem, misli se na »obrazovanje općenito«: obrazovanje (1) je obrazovanje *za sve*, (2) obuhvaća *razvoj svih ljudskih mogućnosti i sposobnosti* (3) i ostvaruje se posredstvom sveopćih, tj. *onih »ključnih problema« koji se tiču sviju, koji su zajednički i omogućavaju suočavanje s njima*. Time je ukazano i na političku dimenziju obrazovanja i odgoja.

Pomanjkanje političkoga u obrazovanju znak je hitne potrebe za obrazovanjem i odgojem jer je obrazovanje ograničeno na izobrazbene postupke pojedinaca kako bi ona ili on mogli zauzeti svoje mjesto u društvu. Obrazovanje se na neki način individualizira. Vrednote koje su usmjerene prema zajedničkom dobru kao i političke vrednote predstavljaju manji dio obrazov-

nih i odgojnih vrednota (iako se to razlikuje diljem Europe, npr. u mojoj domovini i u Istočnoj Europi).

Pritom su ugrožena dva vida:

- a. Sposobnost uočavanja i prihvaćanja općega dobra kao vrijednosne orijentacije te razvijanje s time povezanog strukturalnog razumijevanja za pravednost i jednakost u društvu. Nedostatno se razvija i kompetencija za kritičko i različito preispitivanje postojećeg društva, njegovoga društvenog uređenja i struktura. Dosta često za to nedostaje odgovarajuće političko, ekonomsko, pravno i ponajprije povijesno znanje. Ta sposobnost usvajanja »univerzalne« perspektive o individualnim i partikularnim grupnim interesima i promatranja svijeta očima drugih (drugih društvenih slojeva, zemalja i kultura) najbliže je povezana s drugim vidom:
- b. Preispituje se i politička dimenzija obrazovanja. Politički ovdje ne znači sposobnost organiziranja i usklađivanja moći i interesa, nego učenje suodgovornog doprinosa zajedničkom svijetu u kojemu živimo kako bi on postao pravedniji i slobodniji. U svijetu koji se globalizira taj se nedostatak više ne može opravdavati.

UNESCO je svoje izvješće o obrazovanju iz 1973. naslovio »Učiti biti«. Četvrt stoljeća kasnije Europska Unija predstavila je svoj programatski dokument o obrazovanju pod naslovom »Na putu prema društvu znanja«. Sukladno tome jedan je član Europske komisije otvorio Visoku crkvenu pedagošku školu u Beču govoreći o »ljudskom kapitalu«, »resursima«, »spremnosti za globalno pedagoško natjecanje«. Ključna pitanja, na koja je usredotočen sukob oko obrazovanja, glase: Što je to obrazovanje? Komu služi obrazovanje? Čemu služi obrazovanje?

Pomanjkanje duhovnoga kao vrednote u obrazovanju. Oba maloprije spomenuta nedostatka blisko su povezana s pomanjkanjem onoga što bih ovdje željela nazvati »duhovnim«. Pritom se *ne* misli ponajprije na općeeuropsko urušavanje kršćanske vjere, tradicionalno-crkvenog prakticiranja pobožnosti i crkvene pripadnosti. To urušavanje je sa svoje strane pokazatelj, a ne uzrok pomanjkanja duhovnoga. Govoreći o pomanjkanju duhovnoga, podrazumijevamo, u duhu anglosaksonske tradicije značenja te riječi, oslabljenu čovjekovu kompetenciju uočavanja unutarnjeg i dubljeg, a istodobno i transcendentnog smisla života i postojanja, osjećanja, mišljenja i odgovarajućeg djelovanja. Konkretno, pomanjkanje te »duhovne svijesti« (»spiritual awareness«, Hay) očituje se u pokazateljima kao što su gubitak viđenja boljega svijeta, gubitak svijesti o mogućnosti i prvenstvu tzv. smisla za stvarnost, prevladavanje instrumentalno-pragmatičnog pristupa svijetu, prestanak religioznog pitanja o tome odakle, kamo i zašto život i stvaranje znanstvenih zamjena koje odgovaraju na ta pitanja. Kao što je rečeno, crkvena kriza to nije riješila – štoviše, postaje očito kako je malo i kršćanskim crkvama uspjelo ukorijeniti duhovno poimanje stvarnosti, a da ne govorimo i o njezinome kršćanskom tumačenju u širokim slojevima pučanstva. Sve je to danas bolno vidljivo.

Tako smo došli do teološkoga pitanja. Budući da sam uvjerena kako to pomanjkanje obrazovnih i odgojnih pitanja nije novo, ne treba ga ni tumačiti po shemi propasti, nego se naprotiv očito, kao što je uvijek i bio slučaj, postavlja pitanje: Što bi nam sada i ovdje s obzirom na to pomanjkanje Bog htio pokazati? Što mi – odrasli i mladi – moramo učiti? Možda kriza obrazovanja i odgoja otkriva da pitanje o Bogu trebamo postaviti drugačije, na noviji i dub-

lji način, a onda drugačije zamišljati i živjeti nasljedovanje Krista. Nedostaci u općem obrazovanju podsjećaju na sveopći poziv svih ljudi na cjelovito spasenje, čemu može pridonijeti i obrazovanje i odgoj kao crkveno služenje spasenja. Pomanjkanje političkoga podsjeća zatim da spasenje nije neka individualistička, spiritualistička stvar duše, nego se izražava u skrbi za pravedan svijet za sve. Pomanjkanje duhovnosti podsjeća da bez na odgovarajući način promišljenog iskustva vjere i kršćansko-duhovnog shvaćanja stvarnosti svijeta i ljudi, religiozno i kršćansko obrazovanje i odgoj ostaju ideološka površinska pojava, koja se u kriznim slučajevima jednostavno zanemaruje.

Već se sada jasno uočavaju kompetencije za ljude sutrašnjice:

- *opće obrazovanje* (svi moraju biti u mogućnosti da razviju sve svoje sposobnosti kad su posrijedi ona pitanja i problemi koji se tiču sviju)
- *politička kompetencija* (usmjerenje prema općem dobru, pogled na cjelinu, promatranje svijeta očima drugih, pravda, skrb za zajednički svijet)
- *duhovna kompetencija* (moći uočiti, osjećati, zamišljati i tumačiti unutarnju i transcendentnu tajnu života te djelovati na odgovarajući način).

1.3. Tri pojave koje ulijevaju nadu

Slično kao i kad je riječ o nedostacima, ispitivanja o vrednotama ukazuju također – ponajprije kod mladih – na pojave koje, usred promjene vrednota, pobuđuju nadu.

Čežnja za transformacijom: mladi se u sociološkim istraživanjima često iskazuju pragmatični, na sve prilagodljivi i »dobri«. Međutim, pomnije promatranje otkriva duboku čežnju za životnim alternativama. Više od formacije mladi traže transformaciju. Oni žele nadići granice. Posebice kod obrazovanih i onih koji su udaljeniji od

Crkve (i kod žena) – postoje manjinske skupine koje snažno traže nove oblike života. Često kritizirani individualizam u ovom je naraštaju prešao najvišu točku – mladi ljudi u svome životu nastoje uspostaviti ravnotežu napetosti između dvaju polova: čežnja prema sebeostvarenju postoji usporedo s čežnjom prema kvalitetnim odnosima; želja za uspjehom na radnome mjestu povezana je sa željom za životom ispunjenim kvalitetnim odnosima; mladi ljudi željeli bi se istinski založiti za konkretne projekte solidarnosti, a to i čine (eurotopia.com) – ali istodobno od toga imati i osobnu korist, nešto pritom naučiti, umrežavati se, sudjelovati u oblikovanju svijeta. Mladi ljudi – ondje gdje im se omogućuje sudjelovanje – sanjaju i zalažu se za promjenu i preobrazbu: preobražaj (transformacija) je nova ključna riječ. Ne smije se previdjeti ni to da su mnogi preopterećeni zbog tih napetosti te doživljavaju neuspjeh. Oni tada izabiru političku ili religioznu strategiju bijega, ekstremizam, povlače se, obolijevaju itd.

Kompetencija: učiti ophodjenje i upravljanje promjenama i preobražajem, uravnotežen odnos prema pretjeranim iščekivanjima, neuspjehu i trpljenju.

Težnja prema ljubavi i pravdi: u austrijskom istraživanju o vrednotama mladih 2006. godine posebno su izražene dvije vrijednosti koje u svoj različitosti i raspršenosti značenja pokazuju o čemu mladi ljudi sanjaju i odakle bi moglo početi putovanje: ključna riječ ovog naraštaja je ljubav. Prijateljstvo prije svega, zatim društvene mreže, ali i obitelj još uvijek zauzimaju visoko ili čak i više mjesto, tvoreći neposredno životno ozračje mladih ljudi. U toj se kategoriji zamišlja i Boga: »Ako Bog postoji, onda on voli sve ljude«, smatraju 2/3 ispitanika. Gotovo se više i ne govori o zločestom Bogu koji kažnjava.

Sada dolazimo do druge ključne riječi: jednako tako, 2/3 mladih Austrijanaca smatraju da čovjek teško može spoznati Boga. Kao temeljni razlog za to navode iskustvo nepravde u svijetu – i u školskoj svakodnevici, u društvu i u politici, u nasilju i siromaštvu širom svijeta, u krizi okoliša i u sučeljavanju sa svakodnevnim kršenjem ljudskih prava u medijima. Nijedan naraštaj prije nije bio toliko svjestan nepravde u svijetu. Reakcije na to su diljem Europe tako različite da bi se o tome moralo govoriti u posebnoj izvješću (optimizam u Sjevernoj Europi, pesimizam u Istočnoj Europi). Globalna nepravda je ključno iskustvo suvremenoga mladog naraštaja. Ta osjetljivost je znak nade. U Austriji (i ne samo u njoj) mladi na to reagiraju povlačenjem iz tradicionalne politike, povlačenjem i iz Crkve, za koju se čini da na to ne daje nikakve odgovore. Diljem Europe može se zajedno s istraživačkim timom studije »Mladi u Europi« reći: mladi ljudi u Europi »do not only think about themselves. They want to be autonomous, but not at the cost of others or the community. They want to achieve something without having to give up the most important values of living in community.« Ali, »... young people regard life in this modern world as most uncertain. They are hardly capable of developing clear ideas about their future. The future is fragile. In our society we must face the challenge of giving the young people faith in their future.« Ljubav i pravda kao crte vodilje zahtijevaju i praktično ostvarenje – na cijelom svijetu.

Kompetencija: razvijati kvalificirano znanje (usp. Bloch, Docta spes) i razumne perspektive za budućnost; učiti živjeti uz krhkost i slamanje.

Čežnja za širim obzorjem: da mladi ljudi traže životne alternative, pokazuje se i po tome što etička i religiozna pitanja više

nisu ni tabu niti staromodna. U istraživanju iz 2008. o vrednotama mladih (JUWE) – u Austriji, koja je krajnje kritična prema Crkvi – raste potreba za više informacija o religiji i etici. Uz dva ograničenja: ako se predstavlja kao podučavanje Katoličke crkve, postoje – bez obzira na sadržaj – goleme predrasude (razlike postoje diljem Europe). O tome ćemo kasnije reći nešto više.

Kompetencija: religioznost i etika kao doprinos oblikovanju života s proširenim obzorjem.

2. KAKO RAZUMJETI IZVANREDNU OBRAZOVNU I ODGOJNU SITUACIJU IZ DRUŠTVENE I TEOLOŠKE PERSPEKTIVE?

Umjesto o izvanrednoj situaciji u obrazovanju i odgoju, radije govorim o krizi obrazovanja i odgoja. Vjerojatno je već postalo jasno da ja tu krizu ne tumačim u smislu propadanja: »prije je bilo puno bolje, a sa sekularizacijom smo tako puno izgubili«. Naprotiv, polazim od toga da se nalazimo u procesu globalne transformacije, na pragu epohalnog prijelaza u novo, nepoznato doba te da smo sučeljeni s novim razvojem i zadaćama koje još dostatno ne razumijemo. Pritom su i mlad i star u istome brodu – u jednakoj mjeri bespomoćni i svemoćni, ali i iz naraštaja u naraštaj, s bogatom tradicijom i mogućnošću da razumiju krizu te da uče jedan od drugoga i jedan s drugim te da zajednički pronalaze rješenja.

U ovom tumačenju vodim se dvjema teološkim perspektivama: polazeći od Mk 1,15 (»Približilo se kraljevstvo Božje«) i Rim 8,22 (»Jer znamo: sve stvorenje zajedno uzdiše i muči se u porođajnim bolima sve do sada«), suvremeni razvoj čitam u svjetlu povijesti spasenja. To znači da svako prijelazno doba prati i Božja milost, koja je

već odavno započela uspostavljati njegovo kraljevstvo i željela bi nam pomoći da ga izgradimo te se tako po njemu preobrazimo. I usred najveće nesreće novo može započeti rasti – a mi smo pozvani ostvarivati ga kao »concreatores« (sustvaratelji, Sölle).

S druge strane, upravo se mladima – nezrelima – objavljuje Bog i njegova istina (Mt 11,25), tako da se može krenuti od pretpostavke da mladi naraštaji – koji su Božjem kraljevstvu i Kristovu ponovnom dolasku uvijek malo bliži negoli stariji – »znaju« o Bogu nešto što bi svima trebalo kako bi malo primjerenije i dublje mogli razumjeti tajnu objavljene Božje istine.

Za to je potrebna »proročka kompetencija« i opunomoćenje za aktivno sudjelovanje svijetu, sukladno njihovim sposobnostima i spremnosti na učenje.

Na što mislimo svojom tezom o transformacijskoj krizi?

Najkasnije od 1989. godine – od propasti totalitarnih komunističkih režima u Istočnoj Europi – svijet se nalazi u sveobuhvatnom transformacijskom procesu. Završila je dotadašnja svjetska podjela globalne i političke moći na dva bloka i s njom povezana »ravnoteža straha«. To je značilo i kraj jednoga svjetskog »reda«. On je bio težak, nepravedan i nehuman – ali shvatljiv i relativno stabilan. Od 1989. živimo u globalnoj borbi za novi svjetski poredak.¹ Borba i konkurencija za ekonomsku i političku prevlast materijalni su temelj za proces promjene i preokreta koji se u mnogim humanističkim, društvenim i kulturnim znanostima može opisati iznenađavajućim izričajem »transformacija«. Svijet je u pokretu. Pritom se izričaj »transformacija« rijetko točno definira, ali bi tre-

¹ Usp. E. HOBSBAWM, *Das Zeitalter der Extreme. Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts*, München, 2009.

bao jasno opisati »novovrsnost« ovog procesa. Zbog nedostatka povijesne perspektive u spomenutim disciplinama često se dostatno ne pojašnjava u čemu se zapravo sastoji to »novo«.

Istodobno smo sučeljeni s brzim razvojem znanosti i tehnike, napose na području biotehnologije i komunikacija. Zajedno s pobjedničkim napredovanjem kapitalizma svijet se globalizira – ekonomski, društveno i politički, ali i kulturalno. Pluralnost postaje izazovna kulturalna i društvena tema – pluralnost političkih sustava, životnog stila, svjetonazora, religija. Tome valja pribrojiti i sve snažniju svijest o važnosti ekološke krize koja nas ugrožava. Transformacija znači da svi ti procesi diljem svijeta mijenjaju društva i kulture, stavljajući politiku, gospodarstvo, znanost i tehniku pred nove zadaće koje se odražavaju i na »male životne svjetove« ljudi, na svijet rada i odnosa. Ti procesi zahvaćaju sve.

Ta se transformacija ne odvija linearno i kontinuirano. Ona se događa u raznim pomacima: isprekidano, nepovezano i nekontrolirano. Sociolog Kurt Imhof u svojoj teoriji transformacije modernih društava uočava protuslovne procese: razlike i sličnosti izmjenično se sprečavaju. S jedne se strane, od početka moderne, neprekidno povećavaju ekonomske razlike, jačaju društveni sukobi i etičko-kulturalno razvrstavanje. S druge je strane sve jača institucionalizacija društva: pojačava se kontrola, discipliniranje, proračunatost društva. Društveno djelovanje obilježeno je traženom kreativnošću i temeljnom nesigurnošću.² Transformacija znači istodobno promicanje razvoja, inovativnosti, ali i krhkosti društva. Globalna transformacija otvara nove prilike i mogućnosti, ali vodi i prema sukobima i krizama na svim razinama – političkoj, ekonomskoj, kulturalnoj, religioznoj, društvenoj, pojedinačnoj.

Danas su transformacijski procesi tempom i kvalitetom toliko izraziti i novi da mnogi tradicionalni modeli tumačenja i rješavanja više ne vrijede. Prvo valja razviti nove načine razmišljanja i djelovanja kako bi se razriješila kriza povezana s transformacijom. Društva uče živjeti u trajnoj krizi i s krizom. S povjesničarem kulture Jörnrom Rüsenom moglo bi se govoriti o »katastrofalnom« obilježju te transformacijske krize: vrijeme razara – »i sama temeljna načela oblikovanja smisla, koja osiguravaju povezanost povijesnog pripovijedanja, dovedena su u pitanje. Mora ih se prijeći u kulturalno ničijoj zemlji ili jednostavno odustati. ... Potrebno je vrijeme (ponekad i naraštaji), da se pronađe govor koji će izraziti tu krizu.«³ »Katastrofalan« pritom znači: sve je preokrenuto naglavačke i treba se iznova razumjeti. To može imati tragične posljedice i opasno je, ali u sebi krije i veliku priliku za razvoj i učenje novoga. Velika se prilika sastoji u sljedećemu: zajednički rast prema (socioekonomski/politički/kulturalno) svjetskom društvu, prema (teološkom) Božjem čovječanstvu.

U takvoj se transformacijskoj krizi nalazimo danas – u cijelom svijetu i u Europi. Transformacija zapravo znači: nove mogućnosti za napredak spoznaje, te više obrazovanja i društvene pravde i za druge dijelove svijeta. Ni mogućnost da kao čovječanstvo u različitosti svojih kultura i religija učimo živjeti jedni s drugima nikada nije bila tako velika. Transformacija međutim također znači: vjerojatnost povećavanja raskoraka između siromašnih i bogatih, jačanje društvenih i političkih sukoba, opasnost od nasilja i ratova također

² Usp. K. IMHOF, *Die Diskontinuität der Moderne. Zur Theorie des sozialen Wandels*, Frankfurt am Main, 2006.

³ J. RÜSEN, *Zerbrechende Zeit*, Köln-Weimar-Wien, 2001, str. 153.

nikad nije bila tako velika; jednako tako i rizik »samouništenja čovječanstva«⁴. Transformacija pritom nije ni u kojem slučaju sudbinski proces promjene, kao što bi mogao sugerirati bezlični neprijelazni glagol. Ne mijenjaju se »okolnosti« – ljudi oblikuju tu promjenu koja je epohalno nova u vremenu i kvaliteti. Pritom postoji vrlo velika opasnost da se stvore žrtve i gubitnici te da ih se zatim prikriva tim pojmom. Očito je da danas više nisu dostatne strategije tumačenja i postupanja za rješavanje problema i da stoga treba razvijati nove. I crkve se nalaze na granici svoje tradicije i trebaju se dalje razvijati. Kako i koje svoje tradicije trebaju učiniti plodonosnima za globalnu transformaciju? Koliko se one same trebaju promijeniti – i dopustiti da ih Bog promijeni?

Transformacijski proces globalnoga svjetskog poretka – političkog, ekonomskog, kulturalnog, društvenog – predstavlja okvir tumačenja koji želim staviti na raspolaganje kako bi se tzv. kriza obrazovanja i odgoja mogla prikladnije urediti i razumjeti. Ne sučeljavamo se u prvome redu s propadanjem staroga poretka (iako je i o tome riječ), niti s posljedicama tog propadanja (i o tome je riječ), nego se nalazimo u sveopćem procesu uspostavljanja novoga poretka svijeta i čovječanstva, a to znači: u globalnoj krizi razvoja i rasta (usp. GS 3). Budući da je ta kriza, poput svih kriza, opasna, sučeljeni smo s odgovarajućim povlačenjem, udarcima i protivljenjem – oni mogu biti i fundamentalistički i relativistički, mogu imati zastrašujuće agresivne restauracijske težnje, zastrašujuće agresivan progresizam bez razmišljanja, čije tradicije u budućnosti neizostavno trebamo i koje možemo ili čak i moramo ostaviti.

Ovo tumačenje ni u kojem slučaju križu ne čini bezopasnijom – ne smije se naime prešutjeti ni moguća propast rasta i razvoja

(usp. Prvi i Drugi svjetski rat kao posljedice brzog moderniziranja). Nasuprot tome, uz mudru suradnju u suoblikovanju transformacije postoje i nove prilike i mogućnosti: čovječanstvo u svojoj svojoj mnogostrukosti uči živjeti zajedno u Božjem svijetu. To viđenje svakako vodi dalje od jadikovanja i traženja žrtvenog jarca pri sučeljavanju sa shemama propasti, ali je zasigurno i nadalje opasno.

3. KAKO TRANSFORMACIJSKA KRIZA DJELUJE NA ODNOS LJUDI PREMA VREDNOTAMA

Transformacijski procesi u gospodarstvu i politici, tehnici i znanosti, društvu i kulturi ponovno se odražavaju u »vrednotama« ljudi: po tim se procesima vrednote transformiraju odnosno bitno sudjeluju u transformacijskim procesima. Prema Hansu Joasu vrednote su »mentalno-psihički pounutarnjena iskustva vlastite transcendencije i samoobrazovanja«⁵ u okviru kojih ljudi tako shvaćaju životne stvarnosti koje im se događaju da ih usvajaju. U okviru toga procesa integracije vrednota ljudi i društvo uče ponajprije integrirati vrednote kao predodžbe o tome što je u životu »dobro« i poželjno. Vrednote su standardi koji odražavaju naše vrednovanje i ono čemu dajemo prednost, kao i naše emocionalne predodžbe o poželjnim vrednotama. Prema tome, one nisu ni moralne ni etičke norme, nego njihov temelj.

Kako se transformacijska kriza očituje na predočivanje vrednota? (Kulturalno vrlo različito, zato što:)

⁴ H. BÜCHELE, *Vor der Gefahr der Selbstauslöschung der Menschheit. Die Zeichen der Zeit – theologisch gedeutet*, Münster, 2005.

⁵ H. JOAS – K. WIEGANDT (ur.), *Die kulturellen Werte Europas*, Frankfurt am Main, 2005, str. 14–15.

Tri primjera iz Austrije:

1. *Povećano neprijateljstvo prema strancima (ksenofobija)*

Za Austriju je moguće jasno utvrditi učinke transformacijske krize na stavove o vrednotama – i kod mladih starijih od 18 godina kao i u dobnoj skupini ispitanika od 14 do 24 godine u ispitivanju o vrednotama mladih. Pritom je karakteristično da se od 1990. odnosno 1999. kod svih naraštaja općenito povećala potreba za sigurnošću, kriza demokratske svijesti, krajnje negativno stajalište prema tradicionalnoj politici i – ono što najviše uznemirava – jako povećana netrpeljivost prema strancima (+9% od 1990). Općenito se u Austriji u kulturnim naraštajima i slojevima razvija izrazito neprihvatanje tzv. »inozemaca«. To nije posljedica migracijskih procesa nego reakcija na krizu u kojoj se ponovno aktivira stari osnovni kulturalni uzorak. Pritom je ksenofobija manje socio-ekonomski (»strah od gubitka radnih mjesta«), a više ideološki utemeljena (»prena- glašavanje stranog kulturalnog utjecaja«). Prema tome, upravo u trenutku u kojemu je osobito potrebna sposobnost za život u pluralnosti, mladi i stari, siromašni i bogati Austrijanci ponovno se vraćaju na povijesno propale oblike tumačenja i »rješenja«: »Krivnja je na strancima«.

Slabo izražena sposobnost za pluralizam koji je osjetljiv na razlike (prema tome sposobnost za ophođenje s kulturalno i religiozno različitim, što bi ih moglo voditi prema obostranim procesima učenjima i neasimilacijskoj integraciji) pokazuje se u Austriji i na području religije. Tako i kod starih i kod mladih postoji apstraktno vjerovanje u Boga kao sastavni dio subjektivnog svjetonazora, koji se međutim – što je netko mlađi, tim snažnije – boji ili čak odbacuje povezanost s institucijom. To se u Austriji odnosi ponajprije na Katoličku

crkvu. Religije i njihove razlike, posebice islam, promatraju se kao čimbenici koji uzrokuju sukobe u društvu i politici. Socijalni i kulturalni sukobi takve vrste se obilježavaju »religijskim« predznakom: ponajprije se »muslimani« – ili pak Katolička crkva – smatraju odgovornima za društvene i kulturalne probleme. Među »kršćanima« (kao statistički ustanovljenoj svjetonazorskoj skupini) postoji mala, ali zato tim glasnija skupina »sekularne desnice«, koja od Crkve očekuje ponajprije zaštitu »kršćanske kulture« u Austriji.

2. *Sažeti prikaz vrednota*

Temeljno raspoloženje mladih u Austriji s obzirom na budućnost i mogućnost oblikovanja budućnosti je razočaranost i nepovjerenje i kod onih koji raspolažu odgovarajućim društvenim i obrazovnim sredstvima za oblikovanje budućnosti. U istraživanju o vrednotama mladih 2006. raspoznaje se teška orijentacijska kriza u vrijednosnim pitanjima kao posljedica društvene nesigurnosti i suviška kolektivnih vrijednosti. U mnoštvu različitih i suprotstavljenih vrijednosnih stajališta mladi nastoje biti otvoreni za što je više moguće opredjeljenja i razvijati ambivalentne vrijednosne sinteze. Tipologija vrijednosti istraživanja o mladima dojmivo pokazuje koliko raznoliko i različito mladi u Austriji reagiraju na vrijednosnu nesigurnost. U istraživanju o vrednotama mladih iz 2006. mladi i odrasli mladi dokazuju svoju nesigurnost prema društvenom razvoju, ali pokazuju i svoju spremnost na te izazove. Godine 2006. na popisu životnih područja koja posebno zabrinjavaju mlade prednjačila je nezaposlenost: tri četvrtine mladih u Austriji između 14 i 24 godine boje se nezaposlenosti. Stoga se razumije zašto škola, izobrazba i posao dobivaju na značenju i zašto se povećava traženje veće učin-

kovitosti. Tema plaćenog zaposlenja utječe na oblikovanje ostalih vrijednosnih stajališta. Za sigurno radno mjesto spremni su se odreći i želja za slobodom i samoostvarenjem. I zalaganje mladih za osnovnu sigurnost (75%) prije izražava skrb za osobnu sigurnost u društvu negoli viđenje ravnopravnog i pravednog društva, u kojemu je pripadnost i društvena sigurnost svakom čovjeku osigurana neovisno o plaćenom zaposlenju. Obrazovanje, društveno podrijetlo i migracijska pozadina pritom su središnji parametri koji odlučuju o tome koje mogućnosti za budućnost mladi imaju i koje vrijednosne stavove razvijaju. Mladi u Austriji nisu međutim zabrinuti samo za svoju osobnu budućnost, oni su i više nego osjetljivi i reagiraju i na globalni razvoj. Tri četvrtine ispitanika zabrinute su zbog globalnog zagađenja okoliša, zbog terorizma i rata, a mnogi i zbog nasilja i kriminaliteta. Gotovo 70% ih je zabrinuto zbog prirodnih katastrofa, zbog povećavanja gladi i nepoštivanja ljudskih prava. Na popisu 20 raznih problema vodeća mjesta zauzimaju maloprije spomenuti strah i zabrinutost. Prema tome, ne može se govoriti o temeljnom individualističkom ili hedonističkom sužavanju pogleda – usredotočavanje na pojedinačnu težnju prema sreći i na razvoj pragmatičkih stavova prije je reakcija mladih na vlastita iskustva. Ta je reakcija heterogena i ambivalentna, kao što to pokazuje tipologija istraživanja o vrednotama mladih iz 2006. Mlađe djevojke i mladići reagiraju s »neodlučnim optimizmom« i »egocentričnim hedonizmom«. Oni budućnost vide pozitivno, usredotočuju se na svoju svakodnevicu i teže prema zabavi, a svoje postojeće zadatke mogu – još – u velikoj mjeri isključiti. »Rezignirani skeptici« gube vjeru u vrednote, »hedonisti usredotočeni na slobodno vrijeme« pragmatički se prilagođuju i nastoje rea-

girati u okvirima mogućega. Odrasli mladi reagiraju s »idealizmom usmjerenim prema uspjehu« i s »pragmatizmom usmjerenim prema socijalnom«, te nastoje pronaći ravnotežu između brige za same sebe i brige za društvo i svijet u kojemu i nadalje žive otvoreno izbjegavajući čvrste veze kako bi na život i njegove zadatke mogli fleksibilno reagirati. To samo po sebi nije površno, nego je prilagođeno svijetu koji doživljava korjenite promjene. Većina se brine za budućnost svijeta i čovječanstva i u vezi s time je pesimistična – dok je istodobno optimistično usredotočena na vlastitu budućnost, od koje unatoč svemu očekuje najbolje. Sukladno tome, i rezultati istraživanja o vrednotama mladih 2006. su puni napetosti i proturječnosti. Pokazuju kolebanje između otrežnjavanja od iluzija i nade, između pesimizma i optimizma, plašljivosti i povjerenja, kritike i prilagođivanja. Podvojenost nije samo ključni pojam moderne i simbol sadašnjosti (Zygmunt Baumann) – moguće ju je pronaći i u vrijednosnim stavovima mladih.

3. Religiozni preobražaj

Preobražaj je ujedno i »predznak« promjena na religioznom području. I »religiozno polje« (Pierre Bourdieu) u Europi nalazi se u očitom i dubokom procesu preobražaja. »Religiozno polje« – to je ono društveno diskurzivno i praktično područje u kojemu najrazličitiji začetnici raspravljaju o tome što religioznost i religija znače u teoretskom i praktičnom smislu. Ti aktivni sudionici su ljudi koji sebe smatraju religioznima i nereligioznima, pojedinci ali i ustanove i organizacije, religijske zajednice i crkve, ali i politika, obrazovni sustav, pa čak i gospodarstvo kad religiji postavlja pitanja o vrednotama. I način na koji se odvijaju pojedini procesi preobražaja u Europi na »religioznom polju« različit

je od zemlje do zemlje i mnogo više negoli o čimbenicima »ponude i potražnje« ovisi o političkim, pravnim i povijesnim okvirnim uvjetima.⁶

Tako je proces preobražaja u međuvremenu zahvatio i život i svijest Austrijanaca. Ni »religija u Austriji« nije pošteđena tih promjena. Religioznost mladih sveobuhvatno se mijenja. Gledano iz crkvene perspektive, vatra je zahvatila krov: naraštaj mladih od 14 do 24 godine nije gotovo nimalo povezan s tradicionalnim crkvenokršćanskim oblicima života. Mladi smatraju da ih crkve nisu sposobne pratiti kod postojećih životnih izazova. Istodobno se pokazuje proturječna slika: uz urušavanje (eroziju) tradicionalne religioznosti vezuje se traganje za Bogom, velika otvorenost prema religioznome i za pitanja smisla, kao i duboka religiozna sumnja. 69% mladih izjavljuje da vjeruje u Boga, ali isto toliko smatra da se u životu Bog jako malo zamjećuje. Istodobno, mladi traže nova obzorja nade, svjetonazorsko, a iznad svega etičko usmjerenje prema kojemu bi se mogli ravnati. Oni traže novu nadu i nove alternative. 62% mladih želi više etičkih rasprava u društvu o tome što je dobro, a što loše; 57% ih želi više etičke izobrazbe u školi. Vjera u Boga postaje važnija (69%), životno područje religije važno je trećini mladih. Mladi izraženije tragaju za objektivnim etičkim normama. Iako je taj razvoj sadržajno nesređen i ne mogu se uočiti jasne težnje, ipak se može naslutiti da mladi traže mogućnosti za nadu i poticaje za smisao koji će ih usmjeriti i pomagati u životu, a istodobno im ulijevati i sigurnost. Kod odraslih se u Austriji od 90-ih godina pokazuje religiozni preobražaj uz postojano ili povećano zanimanje za duhovne alternative, ponajprije kod odraslih žena i ljudi koji žive u gradu, u životnoj dobi između 30. i 40. godine.

Što svi ti primjeri znače za pitanje o kompetencijama za budućnost? Nema nikakvih općih rješenja. Štoviše, valja se na licu mjesta zamisliti i provjeriti kako se ta kriza preobražaja očituje i nakon toga ciljano imenovati nedostatke i mogućnosti. Uz psihološku i pedagošku perspektivu glasujem ovdje i za to da se pojedinačne pojave promotre s teološkog i političkog motrišta kako bi se odatle moglo postaviti pitanje o kompetentnosti. To ni u kom slučaju ne znači ili–ili, nego »ne samo–nego i«, ali bez političko-teološke perspektive sveukupne kompetencije su nedostatne i udvostručuju opasnu individualističku paradigmu, kojom je zahvaćena i Crkva.

4. KOJE SU MOGUĆE PERSPEKTIVE DJELOVANJA ZA CRKVU, OBITELJ I ŠKOLU? (»KLJUČNA RIJEČ KOMPETENCIJE«)

Odgovor na ta pitanja ne bih htjela usredotočiti prvenstveno na kompetencije, nego ga postavljam u šire obzorje. Prema tome, neću vam dati nikakav »popis« kompetencija, nego poticaj za daljnje razmišljanje, koje se odnosi na sveukupno područje obrazovanja i odgoja – koje se zatim može pokušati pojedinačno konkretno primijeniti i na obitelj, Crkvu i školu.

1. Postoji već čitav niz popisa kompetencija i stoga ih ne treba dalje umnažati. Pitanje je međutim zašto je njihov utjecaj tako malen. Pretpostavljam stoga što one teže prema osnaživanju individualističke paradigme, koja nas ne može voditi u budućnosti. Osim toga,

⁶ V. KRECH, »Zum Umgang mit religiöser Vielfalt aus religionswissenschaftlicher Sicht«, u: W. GRÄB – L. CHARBONNIER (ur.), *Individualisierung – Spiritualität – Religion. Transformationsprozesse auf dem religiösen Feld in interdisziplinärer Perspektive*, Münster, str. 283–298.

moгу biti i izričaj onoga sužavanja pogleda koji isključuje opće dobro, političko, što ja iz teoloških razloga smatram problematičnim. To se događa onda kad im nedostaje šire obzorje tumačenja ili je ono jednostrano.

2. Popisi kompetencija mogu upućivati na instrumentalno, uzročno razmišljanje. I najbolje kompetencije slabo koriste ako čovjek ne zna zašto i radi čega nešto radi, odakle dolazi i kamo bi htio ići. Stoga ovdje radije potičem na pogled prema unutra i na razmišljanje o tome u čemu se sastoji današnji *kairos*: milost i dužnost trenutka, koji nam omogućuje da uočimo nešto novo – i polazeći od toga nas obavezuje da mislimo i djelujemo na nov način.
3. Moj prijedlog za »novo« su pitanja: Kako se može odgovorno oblikovati epohalno nova mogućnost, globalni proces preobražaja i njegova kriza, tako da čovječanstvo nauči bolje koristiti priliku za međusobni život u miru i pravdi? Teološki rečeno: Što taj proces i s njime povezane krize znače u obzorju povijesti spasenja? Gdje je i kako ugrožena povijest spasenja, gdje i kako ju je moguće promicati? U čemu se sastoji doprinos Crkve, škole, obrazovnih ustanova i obitelji kako bi svijet mogao postati pravedniji pred Bogom i ljudima?

5. PRIJEDLOZI (S GLEDIŠTA RELIGIJSKE PEDAGOGIJE I PASTORALNE TEOLOGIJE)

1. *Reforma institucija*

Koliko god savršene kompetencije i visokorazvijenu moralnost i vrednote pojedinci stekli, bez odgovarajućih ustanova i u »nezgodnim« (dakle nesposobnim i nespremnim za učenje) institucijama s protuslovnim vrijednosnim stavovima pojedinačne vrednote i kompetencije neće moći

imati nikakav trajni učinak. One u najboljem slučaju povećavaju frustraciju onih koji se zalažu. (Teološki rečeno: konstitutivni element kršćanske vjere je život u institucionaliziranoj zajednici i neodvojivo pripada vjeri; zajedništvo nije samo ukupni zbroj pojedinaca, nego samostalna stvarnost – njezino institucionaliziranje i institucionaliziranje s njom povezanih struktura nije nikakva pragmatična sporedna stvar nego izričaj vjere.)

To znači da je svim institucijama potrebna reforma: instituciji obitelji, instituciji Crkve, školama i obrazovnim ustanovama. Njima je potreban razvoj. Ciljevi i sadržaji pritom su unaprijed zadani biblijskom i crkvenom tradicijom, a valja ih ostvariti u vremenu. To konkretiziranje i strukture koje su za to potrebne valja razviti iz zadaća koje postavlja globalna promjena. To se događa u kontekstu transformacijske krize pod sljedećim predznacima:

- Institucije moraju podržavati rješavanje velikih, globalnih problema.
- Institucijama su potrebni mehanizmi koji društvu čine dostupnim sustavno institucijsko stručno mišljenje.
- Interese osoba kojih se to tiče institucije djelotvorno integriraju u političke procese odlučivanja.
- Institucije pritom osnažuju i vlastitu unutarnju logiku.
- Kompetencije koje će u budućnosti za to biti važnije: razvijati pogled za »cjelinu«, naučiti izravnavati i usklađivati napetosti između vlastitih interesa i interesa zajedničkog blagostanja, naučiti promatrati istinu očima »drugoga«, omogućiti i vježbati sudjelovanje.

Za obitelj, školu i Crkvu to se onda različito konkretizira. Evo primjera:

- Obitelj: već u dječjem vrtiću može se učiti promatrati svijet iz različitih per-

spektiva; i djeca su se spremna sučeljavati s globalnim problemima – tu je potreban prostor za razgovor; pravda i solidarnost mogu se uvijek baviti u obitelji – ne po pravilnicima, nego učenjem i vježbanjem raspravljanja, argumentiranja, preuzimanja odgovornosti... Obiteljima je potreban netko tko će zastupati njihove interese, ali i spremnost na preuzimanje društvene odgovornosti.

- Crkva: konkretne zajednice mogu proširivati i provjeravati svoja obzorja: kako se ovdje očituje preobražajna kriza – koji nam se zadaci ovdje na ovome mjestu postavljaju, s 20%-tnom nezaposlenošću ili usred studentske četvrti? Kako trebaju izgledati crkvene strukture koje omogućuju komuniciranje čovjekovih životnih interesa – unutar vlastite strukture, ali i u društvenom i političkom prostoru? Tko u javnosti govori o ljudima koji žive u kritičnim situacijama? Što Crkva čini s obzirom na neprijateljsko raspoloženje prema strancima – u svojim redovima također?
- Škola: Ovdje već postoji izražena svijest o odgovarajućim strukturnim reformama. Za Crkvu se postavlja pitanje: Što znači »religija« u tom okruženju – ne samo kad je riječ o vjeronauku kao o školskom predmetu nego i kao presječni (transverzalni) predmet, kao postojeća, pluralna, življena stvarnost i u javnoj školi? Koji je doprinos katoličkih škola učenju globalne pravednosti? Kako se mogu komunicirati životna školska iskustva mladih ljudi u društvenom i političkom prostoru? Kako škola može postati mjesto duhovnog, političkog i općeg čovjekovog obrazovanja, na kojemu djeca i mladi uče zajednički oblikovati svijet?

2. *Umrežavanje kao bogatstvo: od konkurentske prema kooperacijskoj paradigmi*

Nalazimo se – barem se tako nadam – na prekretnici, u najmanju ruku to je jedna od mogućnosti: postojeći problemi moći će se razumjeti diljem svijeta tek kad se odvojimo od konkurentske paradigme kao glavnog načela djelovanja te naučimo surađivati. To je možda i najteža postojeća zadaća koju treba naučiti, jer je povijest konkurencije stara tisuće godina. Pa ipak, tu nema nikakve druge mogućnosti. Čini se da su to shvatili mladi, na čijim vrijednosnim ljestvicama prijateljstvo, odnosi, umrežavanje zauzimaju najviša mjesta (usp. u tom svjetlu i značenje novih medija). Ovdje je potrebna potpora. Bogatstvo naših društava – posebice bogatih – jesu odnosi. Umrežavanje nije samo neka pomodna riječ, ona je važna za preživljavanje. (Teološki rečeno: kršćanska vjera, strogo uzevši, nije nauk o Bogu, nego vjersko iskustvo da je život u svojoj najunutar-nijoj tajni odnos – a ta se tajna stvarateljski mijenjajućeg i preobražavajućeg odnosa između čovjeka i čovjeka, između čovjeka i Boga naziva Bog. Bog je odnos, a kršćanski izričaji vjere su izričaji odnosa. To valja iznova otkrivati.) Mlade stoga valja potpomagati da se »umrežavaju« – i to kvalitetno. U kontekstu transformacijske krize to ne znači samo umrežavanje u prostor bliskih osobnih odnosa, nego i s ciljem da se nauči sudjelovati u oblikovanju zajedničkoga svijeta. Stoga su potrebni obrazovanje i odgoj, znanje o ovom svijetu i odgovarajuće kompetencije: ponajprije ophođenje prema napetostima između suprotnih polova, što označava umrežavanje u svijetu koji je u visokom stupnju virtualan i fleksibilan. Takve sposobnosti su npr. komunikacijska kompetencija u napetosti između dijaloga i sukoba, kompetencija po-

vezivanja u napetosti između slobode i povezivanja, fleksibilnosti i vjernosti, samostalnosti i ovisnosti; kompetencija razmišljanja, spoznaje i istine u napetosti između nužnog traženja istine (pa i činjenične istine) i znanja poradi perspektivnosti, promjenjivosti, kontekstualnosti istine. Ovdje treba spomenuti i osposobljavanje, odgoj za odgovornost i promicanje sudjelovanja, samostalno razmišljanje i djelovanje.

3. *Zajednice koje uče*

Sve institucije – obitelj, Crkva, škola – ubuduće trebaju same sebe shvaćati kao zajednice koje uče – kao strukturiranu, sustavnu dvostranu komunikaciju. To starije naraštaje i nadalje obavezuje da svoja iskustva, spoznaje, mudrost i znanje predaju dalje – ali ne doktrinarno, nego kao dar za daljnje promišljanje, razmišljanje, za rast i razvoj. Želi li netko opstati u budućnosti, jedna od temeljnih kompetencija u toj budućnosti je učiti misliti. Misliti, to uključuje: zapažati ono što se može misliti; pitati i raspitivati se o onome što potiče na razmišljanje; moći razmišljati o nekoj pojavi iz različitih perspektiva i konačno moći donijeti neki zaključak; naravno, pretpostavlja i određeno znanje pojedinih sadržaja. Te spoznaje međutim nisu cilj same sebi, nego služe postavljanju pitanja i raspitivanju u sadašnjosti. Sjećanje je daljnja ključna riječ za zajednicu koja uči. Pritom religija kao institucionalizirano pamćenje ima posebnu važnost.

Biti zajednica koja uči znači i da su stariji naraštaji spremni učiti od mlađih, dopustiti da ih se dovede u pitanje, ali i zauzeti određeno stajalište. Zajednice koje uče najplodnije su kad uče, a mogu se institucionalizirati u obitelji, školi, Crkvi (stambena zgrada, oblikovanje prostora, strukturirana komunikacija). Tome se pribraja i utemeljeno sučeljavanje s pitanjem

što zapravo znači učenje osim učenja prilagođavanja i reprodukcije.

To uključuje i pitanje kako se 2010. uči kršćanski živjeti i vjerovati. Pojedine ustanove tu moraju razmisliti o novoj raspodjeli aktualnih zadata i odgovornosti: što može i mora učiniti obitelj, što može i mora pružati vjeronauk i škola, koja je zadaća župne zajednice i Crkve, a koja je zadaća društva, politike i države u kontekstu religioznog preobražaja? U budućnosti, u kojoj će tradicionalni putevi učenja biti sve ugroženiji, valjat će posvetiti sve veću pozornost pitanju kako se uči biti kršćaninom – a to je nedovršen proces. Za to su potrebna – mnogostruka i umrežena – mjesta življene vjere i prostori u kojima se u komunikacijskim procesima može upoznati kršćanstvo u njegovoj višedimenzionalnosti.

U zajednicama koje uče pojava pluralnosti postaje prema tome ključni izazov: ondje gdje ljudi nastoje naučiti razumjeti zajednički svijet i rješavati njegove probleme, ondje se zamjećuje i različitost tih ljudi. Pritom je bitno pitanje kako se odnositi prema iskustvu razlike i različitosti. Tu se traži kompetencija pluralnosti. To po moje mišljenju znači: učiti od razlike i po razlici je istinsko mjesto učenja. Uz to je potrebna i sposobnost promatranja svijeta i više negoli samo jedne (moje) perspektive te sposobnost ophođenja s dvojakošću, višeznačnošću, napetostima i protivljenjima, sposobnost učenja da se razlike shvaćaju ne kao ugrožavanje nego kao izuzetno mjesto spoznaje te uvježbavanje za nenasilno rješavanje sukoba, odnosno za podnošenje postojećih nerješivih sukoba. Svaki je sukob upozorenje da čovjek razumijeva dio, ali očito ne i cijelu istinu, te da tu treba nešto otkriti, što stoga obavezuje na odnos i vjernost, tj. davanja budućnosti drugomu.

Učiti učiti – središnja ključna kompetencija za budućnost

4. *Pitanje o vjeri kao pitanje o življenoj i iskustveno doživljenoj religiji*

Time se postavlja i zaključno pitanje, što sve te zadaće, perspektive i kompetencije imaju s vjerom. Nadalje, koliko vjera kao takva može biti ključna kompetencija budućnosti. Ona to može onda kad se pod vjerovanjem istodobno razumijeva proces učenja vjere koji se ne završava do kraja života, a odvija se kao učenje u zajednicama koje uče, u odnosu (umrežavanju) i u institucijama. U takvom razumijevanju vjere ona može pratiti i potpomagati oblikovanje današnjega svijeta, ali i poticati i ohrabrivati – na otpor i na novo viđenje – kao podsjećanje, ohrabrivanje i ovlaštenje, kao zadaća i obaveza.

Religijskopedagoška i pastoralnoteološka pitanja, koja međusobno povezuju moje prve tri perspektive djelovanja, sa stoje se, na kraju, u sljedećemu:

- Kako postići da se onim izazovima pred kojima se nalazimo tako pristupa te u njihovom postojanju i rješavanju, ali i u neuspjesima ili patnji zbog njih, uz-mognemo iskusiti Boga kao smisao, cilj

i ishodište života? U takvom poimanju vjera ne predstavlja nikakav poseban utješni svijet pokraj svijeta koji propada, nego je dubinski uključena u proces njegova preobražaja.

- Kako tradicionalni govor vjere, obredi, učenje i vjerske istine mogu pridonijeti i pomoći nam u krizi preobražaja da bolje i dublje razumijemo u kojem se procesu nalazimo »sub auspicio Dei«? Potrebna je kompetencija za razumijevanje vjerske tradicije kao ključa za produbljeno tumačenje stvarnosti ovdje i sada. Prije negoli nov govor koji je pritom uvijek potreban, valja tražiti novo shvaćanje i razmišljanje. Vjera tada može dati smisao, cilj i usmjerenje krizi preobražaja i njezinim posljedicama, ili pak imenovati njezin nesmisao, besciljnost i opasnosti.
- Kako Crkva u svojim skupinama, zajednicama, organizacijama, školama može postati mjesto koje nam pomaže da i dalje tako oživljavamo vjersku predaju da pomoću nje uspijemo nadvladati i oblikovati globalni preobražaj, umjesto da ga samo podnosimo? Kako može postati institucija koja pritom podržava i društvo – ali od njega i uči?